

v rodinách i lokálnych komunitách. Aj rodina vinohradníka so svojimi medzigeneračnými vzťahmi je produktom historického vývinu. Prejavuje sa v nej nielen odraz existujúcich spoločenských vzťahov, ale i predchádzajúcich procesov a s nimi spojených hodnôt a tradícií.

Bohatá je i heuristika publikácie K. Popelkovej, i jej aplikovanie v odbornom texte. Zvedavého čitateľa upozorňuje na ďalšie pramene poznávania tejto veľmi zaujímavej časti kultúrnej histórie Slovenska. Obrazová príloha, na peknej grafickej úrovni, funkčne dopĺňa text knihy.

Očakávanou úlohou recenzenta je však aj buď poukázať na prípadné nedostatky práce alebo navrhnúť, ako by bolo možné jej odbornú úroveň ešte zlepšiť. Vopred konštatujem, že vedecký zámer monografie, tak ako ho autorka definovala v úvode, bol splnený. Etnografia však sleduje nielen vývoj materiálnej, sociálnej a duchovnej kultúry, ktorý dokumentuje v jeho tematickej komplexnosti, ale i komparatívne aspekty skúmaných javov. Tak mi v tejto súvislosti napadlo, že by vedecky zaujímavým prínosom mohla byť komparácia Pezinka a Modry s podobným vinohradníckym mestom na Morave, s ktorou má Slovensko veľa spoločných, ale i diferencovaných súvislostí v historickom, politickom i sociálno-ekonomickom vývoji.

To odporúčanie však nijako neznižuje odbornú hodnotu monografie K. Popelkovej, z ktorej budú mať iste radosť i obyvatelia a rodáci oboch miest – Pezinka i Modry; je len pokusom o inšpiráciu pre nový „vinohradnícky“ projekt a ďalšiu moravsko-slovenskú spoluprácu.

PETER SLAVKOVSKÝ,
Bratislava

LITERATÚRA

- Beneš, B. (2000). Hodnotové interference človek – spoločnosť – ľudová tradícia. In: H. Hlôšková (Ed.), *Tradičná kultúra a generácie* (s. 78–88). Bratislava: Ústav etnológie SAV.
- Čaplovič, J. (1975). *O Slovensku a Slovákoch. Zostavila, poznámky a doslov napísala V. Urbanová*. Bratislava: TATRAN.
- Drábiková, E. (1989). *Človek vo vinici*. Klenotnica ľudovej kultúry. 17. zv. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Slavkovský P. (2012). *Slovenská etnografia (kompéndium dejín vedného odboru)*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV.
- Slavkovský P. (2016). Slovenský roľník v 20. storočí. *Forum Historiae*, 10(1), 89–105.

DANIEL LUTHER (Ed.):
Dobré miesto pre život. Dediny roka na Slovensku
[Good Place for Life. Villages of the Year in Slovakia]
Bratislava: ÚESA SAV – UMB v Banskej Bystrici – Marenčin PT, 2021, 270 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/SN.2022.1.15> © Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.
© 2022, Katarína Popelková. This is an open access article licensed under the Creative Commons

Pre akademickú slovenskú etnológiu, disciplínu s národopisným dedičstvom takmer sto rokov trvajúceho výlučného záujmu o rurálnu kultúru, sa za uplynulé dve desaťročia – ktoré venovala rozšíreniu záberu a antropologizácii svojej paradigmy – stal sústredený záujem o výskum de-

dinského sveta, ako komplexného problému, čím si takmer výnimočným. V roku 2016 sa Danielovi Lutherovi – významnému folkloristovi, expertovi na kultúrne dedičstvo a poprednému urbánnemu etnológovi so skúsenosťami z domácich, česko-slovenských i multilaterálnych interdisciplinárnych výskumných tímov – podarilo získať grantovú podporu na viac ako päťročný projekt s názvom *Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka* (APVV-16-0155). Zo strany predkladateľa žiadosti to znamenalo nielen úspešný krok k tematickej zmene a do súčasného nastavenia Ústavu etnológie a kultúrnej antropológie (ďalej ÚESA) SAV, ako koordinačného pracoviska projektu, zavial s „klasickou“ dedinskou problematikou riešenou početným tímom nový, svieži vietor. Kolektív riešiteľov vytvorili vedci z troch slovenských etnologických pracovísk (okrem akademického ústavu aj dvoch katedri etnológie). Z nitrianskej Katedry etnológie a folkloristiky UKF to boli bádatelky Zuzana Beňušková, Margita Jágerová a Jana Ambrózová s rozsiahlymi skúsenosťami s výskumom súčasného vidieka, ktoré doplnila Miriama Bošelová orientovaná na migrácie. Z banskobystrickej Katedry sociálnych štúdií a etnológie UMB to bol zohratý tím urbánnych etnologičiek a výskumníčov problematiky miestneho rozvoja: Alexandra Bitušíková, Jolana Darulová, Katarína Košťalová a Zdena Krišková. Za ÚESA SAV okrem Daniela Luthera vstúpili do projektového tímu Vladimír Bahna, antropológ s orientáciou na štúdium religiozity, romista Tomáš Hrustič, disponujúci širokým prehľadom o problematike života v marginalizovaných rómskych komunitách aj zručnosťami z aplikačnej sféry (evaluácia terénnej práce, politická participácia Rómov atď.) a externý expert na architektúru a urbanizmus Peter Rusnák.

Tím si na roky 2016 – 2021 stanovil ciele zmapovať súčasné podoby života na slovenskom vidieku v stave po uzavretí etapy postsocialistickej transformácie a pochopiť jeho súčasné zmeny. Na základe komunikácie s úspešnými obcami chcel spoznať ich východiskové pozície, sledovať a analyzovať lokálne aktivity v hospodárskej, environmentálnej, sociálnej a kultúrnej oblasti a smerovať k odhaleniu princípov udržateľnosti a rozvoja vidieckych spoločenstiev a vidieckeho spôsobu života. Poznatky chcel publikovať nielen vo forme vedeckých textov, ale sprístupniť ich aj samotným dedinám, štátu a širokej verejnosti s ponukou na bezprostredné aplikovanie.

Projektový zámer teda nenastolil potrebu vrátiť sa do čias obecných národopisných monografií alebo k rekonštrukciám archaickej roľníckej kultúry slovenského vidieka. Naopak, umožnil v novej situácii priamo nadviazať na výsledky antropologickej orientácie výskumov rurálneho prostredia Slovenska, ktoré v etnologickej spisbe pribudli v rokoch na prelome 20. a 21. storočia. Mám na mysli napríklad vynikajúce, na plnokrvnej etnografii postavené antropologické štúdie Jozefa Kanderta o „prednovembrovom“ vidieku (Kandert, 2004) alebo Olgy Danglovej (1995, 2001, 2004, 2005, 2006a, 2006b, 2011 atď.) o jeho „ponovembrových“ transformáciách.

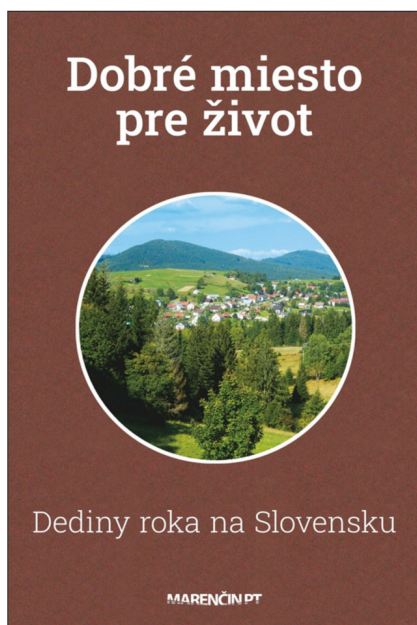
Načrtnutia východiskovej poznávacej pozície projektu APVV sa vynikajúco zhostila členka Lutherovho tímu Alexandra Bitušíková. V rámci prvého z kolektívnych publikačných výstupov projektu – monotematického čísla *Slovenského národopisu* č. 3/2019 – publikovala štúdiu s vyčerpávajúcim prehľadom trendov rurálnej antropológie v medzinárodnom kontexte. Kriticky v nej zhodnotila aj „roľnícku“ orientáciu slovenského národopisu a položila otázky, ktoré je v súčasnej strednej Európe s nepriaznivými trendmi v environmentálnej, demografickej i ekonomickej oblasti dôležité empiricky sledovať základným výskumom a poznatky o nich bezprostredne ponúkať na praktické aplikovanie a tvorbu verejných politík (Bitušíková, 2019).

Predmetom empirického skúmania 12-členného projektového tímu sa stalo vybraných osem dedín, ako príkladov vidieckych lokálnych spoločenstiev Slovenska, ktoré sa po páde komunizmu dokázali relatívne úspešne vyrovnávať nielen s jeho dôsledkami, ale aj s postsocia-

listickou transformáciou. Po páde komunistického režimu sa v komplikovaných legislatívnych podmienkach o. i. menili vlastnícke a užívateľské vzťahy k pôde a privatizovali sa socialistické podniky, ktoré boli pre prosperitu vidieka predtým dlhé desaťročia kľúčové. Reštrukturalizácia poľnohospodárstva mala okrem ekonomického efektu aj morálne a symbolické dôsledky na sociálne vzťahy a život vidieckych spoločenskí (Slavkovský, 1995; Danglová, 2006). Po jej ukončení sa škála rozdielov medzi jednotlivými obcami – vyplývajúca z geografických podmienok, veľkosti či sídelnej polohy alebo z vplyvov modernizácie a globalizácie – ešte viac diferencovala a ich východiskové pozície perspektív rozvoja ich ekonomickej, sociálnej a kultúrnej sféry sa komplikovali. Napriek stereotypnému zdôrazňovaniu často krátkodobých a „neudržateľných“ ekonomických stimulov sa stále viac začali ukazovať ako podstatné pre kvalitu života a spokojnosť ľudí kultúrne, sociálne a ekologické faktory, ale tiež neznalosť spôsobov, ktoré by viedli k rozvoju lokalít práve prostredníctvom využitia týchto zdrojov (Janto, 2013).

Pri výbere dedín, ktoré sa stali objektom analýzy v projekte *Sociokultúrny kapitál úspešných obcí ako zdroj udržateľného rozvoja slovenského vidieka*, si tím v snahe sledovať práve úspešné obce, pomohol výsledkami súťaže *Dedina roka*, ktorú na Slovensku od roku 2001 vyhlasuje Ministerstvo životného prostredia SR (ako súčasť Programu obnovy dediny) každé dva roky. Prihlásené dediny medzi sebou súťažili o najlepší výsledok vo viacerých, súťažných štatútom stanovených oblastiach, a tá, ktorá prierezovalo najlepšie spĺňa kritériá v siedmich kategóriách, sa stáva víťazkou. Pre etnologický výskum bolo zvolených osem obcí, ktoré súťaž vyhrali v období 2001 až 2015: Soblahov, okres Trenčín, 2001; Hrušov, okres Veľký Krtíš, 2003; Vlachovo, okres Rožňava, 2005; Liptovská Teplička, okres Poprad, 2007; Dobrá Niva, okres Zvolen, 2009; Oravská Lesná, okres Námestovo, 2011; Malé Dvorníky, okres Dunajská Streda, 2013 a Spišský Hrhov, okres Levoča, 2015. Spomínané dediny roka si v období 2015 – 2017 spracovali analýzy a plány svojho hospodárskeho a sociálneho rozvoja (formou rozvinutej SWOT analýzy). Práve o tie sa, ako o východiskové informácie, oprela analýza tímu projektu APVV a rozširovala ich výskumom priamo v teréne, aby odhalila faktory udržateľnosti a bariéry miestneho rozvoja. Väčšina výskumov spadá do rokov 2016 – 2019, kedy členovia tímu aj publikovali čiastkové zistenia, plánované návratné výskumy však prerušila pandémia COVID-19 a v rokoch 2020 a 2021 sa uskutočnilo iba niekoľko doplnkových výskumných sond. Publikácia *Dobré miesto pre život. Dediny roka na Slovensku*, ktorá je predmetom tejto úvahy, vyšla na konci roka 2021 ako záverečný výstup projektu.

D. Luther v úvodnej štúdii *Sociokultúrny kapitál úspešných obcí Slovenska* (s. 10–34) okrem tematického vymedzenia predmetu skúmania, rozdelenia tém medzi riešiteľov a postupu jednotlivých fáz terénneho výskumu, priblížil aj teoretické a metodologické východiská uplatnené v publikácii. Za špecifiká etnografického výskumu slovenského vidieka označil fakt, že vidiecke obce sú vďaka bližším príbuzenským a sociálnym vzťahom sociálne prepojenejšie než mestské. Menšie obce, v ktorých sú sociálne kontakty blízke a vzájomné, možno považovať za komunity,

zatiaľ čo väčšie obce sa členia na viac teritoriálnych komunit. Mnohé z postojov občanov, ktoré zachytili výskumné rozhovory, bádatelia pri analýze často hodnotili ako „komunitne súvisiace“, vyžadujúce podrobnejší výskum. Starostlivo naplánované dopĺňujúce a overujúce výskumy však nebolo možné absolvovať kvôli vypuknutiu pandémie v roku 2020 (s. 15).

Ako kľúč k pochopeniu skúmanej problematiky rozvojového potenciálu a bariér rozvoja vidieckych sídel D. Luther označil ich sociálne podmienky, aktivitu vedenia obce a obyvateľov. Zdôvodnil, prečo si tím na označenie tohto kľúčového determinantu namiesto pojmu sociálny kapitál (známeho z prác P. Bourdieuho) zvolil termín sociokultúrny potenciál/kapitál. Pri používaní pojmu lokálny rozvoj odmietol hodnotiaci prístup, pri ktorom sa enumeratívne vymenúvajú možné oblasti rozvoja, ako činnosti a iniciatívy smerujúce k zvyšovaniu životného štandardu vidieckeho obyvateľstva. Odvolávajúc sa na práce slovenských sociológov P. Gajdoša (2015), L. Faltana (2011) a českého sociológa J. Bernarda (2010) sa jednoznačne prihlásil k viacdimenzionálnemu chápaniu tohto pojmu, ktoré zdôrazňuje dôležitosť poznania subjektívneho vnímania kvality života obyvateľmi obce a primárnosť endogénneho miestneho rozvoja. Tento potenciál spočíva v miestnych komunitách a aktéroch, a realizácia spoločných záujmov a cieľov je priamo závislá od kvality sociálnych interakcií medzi obyvateľmi (s. 16–17).

Okrem úvodnej štúdie D. Luthera obsahuje kniha tri druhy textov. Jednak je to päť materiálových prehľadových štúdií. Tie sumarizujú poznatky urbanistu P. Rusnáka (o urbanistickom vývoji úspešných obcí) a etnologických autorských tandemov z výskumu, analýzy a interpretácie dát v rámci vybraných tematických segmentov. Nimi sa projekt zaoberal pri mapovaní sociokultúrneho kapitálu vo všetkých sledovaných dedinách, kopírujúc oblasti sledované súťažou Dedina roka. Výskum spočíval v etnografických rozhovoroch s predstaviteľmi samospráv a zamestnancami obecných úradov, vo fotodokumentácii, pozorovaniach a štúdiu verejne dostupných dokumentov obcí. Tematickými segmentmi boli: 1. stavebná kultúra, verejný priestor a environmentálne prístupy; 2. lokálne spoločenstvo a partnerstvá; 3. hospodárske aktivity a cestovný ruch; 4. kultúrno-spoločenský život a lokálne kultúrne dedičstvo. Etnologické štúdie majú jednotnú vnútornú štruktúru, obsahujú tabuľku s výsledkom komparatívnej analýzy, jej textovú interpretáciu a sumarizáciu zistení. Konkrétne črty sídel a života v nich, ktoré výskum sledoval v rámci jednotlivých tematických segmentov, sú na základe analýzy kategorizované buď ako faktory rozvoja alebo ako bariéry rozvoja.

Odlišný charakter majú dve hĺbkové antropologické štúdie, ktoré tvoria obsahové ťažisko publikácie. Tie sú, rovnako ako predošlé, založené na analýze empirických dát, venujú sa však prierezovo dvom vybraným problémom komunitného života: účasti cirkví na spoločenskom živote a rozvoji komunity vidieckych obcí (Vladimír Bahna) a podobám spoluzitia s rómskymi komunitami (Tomáš Hrustič). Obe štúdie pracujú so samostatným teoretickým aparátom, interpretačná časť však komunikuje aj so sociálnovednými konceptmi (komunita, kapitál) prezentovanými v úvodnej štúdii editora. V ich kontexte a v kontexte dosiaľ publikovaných poznatkov o slovenských realitách autori formulujú konkrétne unikátne poznatky.

Ako celkom novátorský pokus o sumarizáciu poznania a ako špecifický textový „žáner“ možno v recenzovanej vedeckej publikácii vnímať časť *Zhrnutie a odporúčania* (s. 250–261), ktorá predstavuje a podčiarkuje aplikačný rozmer projektu aj publikácie. Uvádza stručne, heslovito, jednoznačne adresne a všeobecne zrozumiteľným slovníkom formulované výsledky vedeckého tímu, ktorý koncepcne analyzoval a zhodnotil rozvojový potenciál a bariéry rozvoja ôsmich úspešných dedín na Slovensku v druhom desaťročí 21. storočia. Z hľadiska perspektívneho uplatnenia poznania z viacročnej práce výskumnického tímu sú pre potenciálnych praktických používateľov publikácie (vrátane obyvateľov skúmaných obcí) práve tieto riadky mimoriadne dôležité. Okrem všeobecných odporúčaní (pre miestny ekonomický rozvoj; kultúrno-spoločenský život a dedičstvo; komunitu a líderstvo; partnerstvo a spoluprácu)

a špecifických odporúčaní smerujúcich k jednotlivým typom vidieckych sídel (obce s róm-skymi komunitami; prímestské obce; obce v rozvinutých resp. zaostalých regiónoch), je tu aj časť s návrhmi odporúčaní pre slovenskú vládu a parlament. Tieto orgány vedci na základe svojich empirických zistení priamo vyzývajú na konkrétne zmeny legislatívy a politiky vo vzťahu k vidieku a na podporu jeho rozvoja.

Publikácia *Dobré miesto pre život. Dediny roka na Slovensku* sa venuje celej škále mimoriadne komplexných a ambivalentných problémov. Vzhľadom na svoj obsah, pestré členenie a odlišnosti vo formálnej stránke jednotlivých kapitol, striedanie hĺbkového vedeckého výkladu s heslovi-tosťou tabulkových statí, nie je knihou, ktorá sa číta ľahko. Dôvodom je, ako sa nazdávam, fakt, že má ambíciu osloviť širokú škálu čitateľov a preto stojí na hranici odbornej vedeckej spisby, výskumnej správy z problémovo orientovaného výskumu, expertízy a aplikačného dokumentu. Takýto novátorský zámer i jeho publikačné zvládnutie majú nesporne svoje rezervy, hodnotím ich však vysoko a dúfam, že budú mať v etnologickej spisbe čo najsôr ďalších nasledovníkov. V mojich očiach kniha stelesňuje náročný proces hľadania cesty vedeckého poznatku k verej-nosti, odhodlanie slovenskej etnológie hrať s odkrytými kartami a pred očami verejnosti sa hlásiť k riešeniu závažných otázok perspektív spoločnosti Slovenska.

KATARÍNA POPELKOVÁ,

Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.

LITERATÚRA

- Bitušíková, A. (2019). Vybrané koncepty výskumu súčasného vidieka: inšpirácie a výzvy pre rurálnu antropológiu. *Slovenský národopis*, 67(3), 259–274.
- Danglová, O. (1995). Transformácia poľnohospodárstva ako otáznik pre etnológa. *Slovenský národopis*, 43(4), 487–492.
- Danglová, O. (2001). Rurálna komunita v transformácii. *Slovenský národopis*, 49(3), 279–299.
- Danglová, O. (2004). Regionálne združenie a jeho miesto vo vidieckom rozvoji (Príklad To-polčiansko-duchonského regiónu). *Národopisná revue*, 2, 75–82.
- Danglová, O. a kol. (2005). *Vidiek v procese transformácie. Výsledky etnografického výskumu jedného západoslovenského regiónu*. Bratislava: Ústav etnológie SAV a Zing Print.
- Danglová, O. (2006a). *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava: Ústav etno-lógie SAV a Zing Print.
- Danglová, O. (2006b). Vidiecky priestor – bariéry a perspektívy rozvoja. In: L. Falfan, J. Štr-bová (Eds.), *Regionálna diferenciácia a regionálny rozvoj v Slovenskej republike v kontexte integračných dosahov* (s.1072–1091). Bratislava: Sociologický ústav SAV.
- Danglová, O. (2011). Vidiecke sídlo ako priestor identity. Výber z prípadových štúdií na prí-klade štyroch slovenských obcí. *Národopisná revue*, 2, 93–102.
- Janto, J. (2013). Kultúrny a sociálny kapitál lokality ako prostriedok miestneho rozvoja. *Mu-zeológia a kultúrne dedičstvo*, 1, 83–99.
- Kandert, J. (2004). *Každodenní život vesničanů středního Slovenska v šedesátých až osmdesá-tých letech 20. století*. Praha: Karolinum.
- Slavkovský, P. (1995). Dve diskontinuity vo vývine slovenského poľnohospodárstva. *Sloven-ský národopis*, 43(3), 371–377.